

Sisekaitseakadeemia

Politsei- ja piirivalvekolledž

Tuuli Jentson

ALAEALISTE POOLT TOIME PANDUD AVALIKU KORRA
RIKKUMISE, PISIVARGUSE, TUBAKATOODETE JA ALKOHOLI
TARVITAMISE RIKKUMISE MÕJUTAMISE VIISID JÄRVA
MAAKONNAS VÕRRELDES SOOME VABARIIGIGA

Lõputöö

Juhendaja:

Ülle Vanaisak, MA

Tallinn 2012

ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kuu ja aasta: Juuni 2012
Töö pealkiri: Alaealiste poolt toime pandud avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakatoodete ja alkoholi tarvitamise rikkumise mõjutamise viisid võrreldes Soome Vabariigiga.	
Töö autor: Tuuli Jentson	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
<p>Lühikokkuvõte: Töö on 51 lehel, eesti keeles.</p> <p>Teema on aktuaalne, kuna alaealiste poolt toime pandud väärteod on teravdatud tähelepanu all. Varem ei ole uuritud ega võrreldud alaealiste mõjutamise viise Soome Vabariigiga, seega on teemakäsitus uudne.</p> <p>Lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade alaealiste mõjutamise viisidest alkoholiseaduse (AS §71), tubakaseaduse (TubS §47, 48) ja karistusseadustiku (KarS § 218 ja 262) järgi kvalifitseeritavate väärtegude toimpanemise kohta ning alaealiste mõjutamise võimalustest ja viisidest Eestis ja Soomes. Samas töötada välja parimad alaealist mõjutavad vahendid.</p> <p>Lõputöös püstitati uurimisküsimus: Milline alaealisele õigusrikkujale kohaldatud mõjutusvahend on piisavalt tõhus, mis välistaks jätkuvat väärteo toimepanemist või teistkordselt komisjoni ette sattumist?</p> <p>Eesmärkide saavutamiseks analüüsiti Järva maakonnas alaealiste poolt toime pandud väärteo rikkumisi, alaealiste komisjoni saadetud alaealistele kohaldatud mõjutusvahendeid. Selleks viidi läbi uuring kahes osas, milles kasutati kvalitatiivset andmekogusmismeetodit. Uuringu käigus analüüsiti alaealiste poolt toime pandud väärtegude statistikat ning koostati struktureeritud küsitlus kus küsitleti kahte alaealiste komisjoni liikmeid, kooliõpilasi ning Soomes elavat tüdrukut, kes alaealisena pani seal toime õigusrikkumisi. Kooliõpilaste hulgast vastas küsimustikule 125 inimest 200-st. Küsimustikus käsitleti mõjutusvahendite efektiivsust ning ettepanekute tegemist mõjutusvahendite osas. Seejärel viidi läbi kvalitatiivne tekstianalüüs. Lõputöö käigus saadi vastus uurimisküsimusele ning selgitati välja tõhusaimad vahendid mõjutamiseks alaealist.</p>	
Võtmesõnad: alaealine, alaealiste komisjon, mõjutusvahend, õigusrikkumine	
Võõrkeelsed võtmesõnad: minor, juvenile committee, sanction	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud Kolledži direktor:	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU	4
SISSEJUHATUS.....	6
1. ÜLEVAADE ALAEALISTE KOMISJONI OLEMUSEST.....	9
1.1. Alaealiste komisjonide töö Järvamaal	9
1.2. Alaealiste mõjutusvahendid.....	14
2. ÜLEVAADE ALAEALISTE MÕJUTAMISE VIISIDEST SOOMES.....	20
3. ALAEALISTE MÕJUTAMINE JÄRVA MAAKONNAS 2009-2011	26
3.1. Uurimustöö eesmärk, metoodika ja valim.....	26
3.2. Alaealiste poolt toime pandud väärtegude analüüs Järvamaal avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakatoodete ja alkoholi tarvitamise osas.....	27
3.3. Ankeetküsimustik koolinoortega ja valim.....	29
3.4. Järeldused, ettepanekud mõjutusvahendite kohaldamiseks Eestis	31
KOKKUVÕTE.....	34
KASUTATUD KIRJANDUS	37
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	39
LISA 1. ANKEETKÜSITLUS JÄRVAMAA KOOLINOORTEGA	40
LISA 2. KÜSITLUS SOOMES ELAVA KEITI LINDSALUGA	44
LISA 3. KÜSITLUS ALAEALISTE KOMISJONI ESIMEES M. METSLAGA	46
LISA 4. KÜSITLUS ALAEALISTE KOMISJONI SEKRETÄR M. TOHVIGA	49

MÕISTETE JA LÜHENDITE LOETELU

Alaealine - alaealise mõjutusvahendite seaduse (edaspidi AMVS) järgi 7-18 aasta vanune isik.

Alaealine õigusrikkuja - AMVS § 1 lg 2 järgi 7-18 aasta vanune isik, kes on toime pannud kas väärteo või kuriteo või AMVS § 1 lg 3 järgi alaealine, kes ei täida koolikohustust.

Kriminaalpreventsioon - kuritegevuse ennetamise, tõkestamise ja ärahoidmise süsteem

Laps – noorem kui 18-aastane isik

Süüdivus - KarS § 34 järgi ei ole isik süüdiv, kui ta teo toimepanemise ajal ei olnud võimeline aru saama oma teo keelatusest või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtima seoses vaimuhaigusega, ajutise raske psüühikahäirega, nõrgamõistuslikkusega, nõdrameelsusega vm raske psüühikahäirega.

Süütegu - KarS § 3 lg 1 ja 2 järgi KarS või muus seaduses sätestatud karistatav tegu, mis liigitatakse kas kuriteoks või väärteoks.

Süüvõimeline alaealine – KarS § 33 järgi teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14-aastane isik.

Väärtegu – KarS § 3 lg 4 järgi KarS või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest.

LÜHENDID

AK – alaealiste komisjon

AMVS - alaealise mõjutusvahendite seadus

KOV - kohalik omavalitsus

KarS – karistusseadustik

VTMS - väärteomenetluse seadustik

AS – alkoholiseadus

TubS – tubakaseadus

ÜKT – üldkasulik töö

SISSEJUHATUS

Alaealiste poolt toime pandud süüteod on valdkond, mis on viimastel aastatel Eestis teravdatud tähelepanu all. Politsei üks prioriteetidest on alaealiste vastu suunatud ja alaealiste poolt toimepandud süütegude väljaselgitamine ja ennetamine.

Karistusseadustik (edaspidi KarS) § 87 toob välja alaealistele kohaldatavad mõjutusvahendid, mida saab kohaldada vaid süüvõimelisele s.o 14-18 aastasele isikule. Lisaks KarS-le on alaealiste mõjutusvahendite seaduses (edaspidi AMVS) sätestatud alused, mis annavad võimaluse mõjutada alaealisi karistamata.

Seega annab kehtiv väärteomenetlusõigus süüvõimeliste alaealiste mõjutamiseks ja karistamiseks menetlejale valikuvõimaluse alustada väärteomenetlust, mis lõppeb karistuse määramisega alaealistele või teha taotlus alaealiste mõjutusvahendi kohaldamiseks alaealiste komisjonile, kus rikkumist menetletakse haldusmenetluse reeglite järgi.

Käesoleva lõputöö teemaks on „Alaealise, kes on toime pannud avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakaseaduse (edaspidi TubS) ja alkoholiseaduse (edaspidi AS) rikkumise, mõjutamise viisid Järva maakonnas võrreldes Soome Vabariigiga“. Teema käsitus on aktuaalne, kuna ilma lasteta, tulevaste riigikodaniketa, ei ole ühiskonnal suuri väljavaateid tulevikus. Seega tuleb suurt tähelepanu pöörata iga lapse kasvatamisele ja tema sotsialiseerumisele meie ühiskonda. Varasemalt on kirjutatud töid teemal alaealised ja nende poolt toime pandud õigusrikkumiste põhjustest ja on kajastatud alaealiste komisjonide tööd, kuid pole võrreldud mõjutusvahendeid Soomega, mistõttu on teemakäsitus uudne.

Uurimisprobleemiks on arusaam, et alaealiste komisjoni (edaspidi AK) poolt määratud mõjutusvahendid ei ole tõhusad ning varem väärteo toimepannud alaealine jätkab õigusrikkumiste toimepanemist.

Lõputöö eesmärgiks on analüüsida Järva maakonnas alaealitse poolt toime pandud väärteo rikkumisi, mis on kvalifitseeritavad KarS § 262 ja 218, TubS § 47, 48 ja AS § 71 järgi, AK-i poolt alaealistele kohaldatud mõjutusvahendeid ning võrrelda neid Soomega ja uurida koolinoorte käest, millist mõjutusvahendit peavad nemad tõhusaimaks.

Eeltoodust lähtudes on käesolevas lõputöös püstitatud järgmine uurimisküsimus:

Kas alaealisele õigusrikkujale kohaldatud mõjutusvahend on tõhus, mis välistaks jätkuvat väärteo toimepanemist või teistkordselt komisjoni ette sattumist?

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised ülesanded:

1. Anda ülevaade kohaldatavatest mõjutusvahenditest Eestis ja Soomes.
2. Analüüsida 2009. - 2011. aasta alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi ja korduvust ning alaealiste komisjoni praktikat Järvamaal.
3. Viia läbi küsitlus Eesti koolinoortega mõjutusvahendi kohaldamisest.
4. Viia läbi küsitlus alaealiste komisjoni liikmetega Eestis kohaldatavatest mõjutamisvahenditest.
5. Viia läbi küsitlus Soomes elava tütarlapsena, kelle suhtes kohaldati mõjutusvahendit.
6. Analüüsida uuringu tulemusi ja välja töötada parimad mõjutamise viisid.

Lõputöö empiirilises osas analüüsitakse alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi Järva maakonnas, alaealiste komisjoni saadetud alaealistele kohaldatud mõjutusvahendeid ning võrreldakse neid Soomes kohaldatud mõjutusvahenditega. Selleks viiakse läbi uuring kahes osas:

- Kasutatakse kvalitatiivset andmekogumismeetodit kus analüüsitakse alaealiste õigusrikkumiste statistikat.
- Analüüsitakse alaealiste poolt toime pandud väärtegusid. Teiseks koostatakse küsitlus kus küsitletakse alaealiste komisjoni liikmeid, kooliõpilasi, Soome politseid ja sotsiaaltöötajad ning Soomes elavat tüdrukut, kes alaealisena pani seal toime õigusrikkumisi.

Lõputöö empiiriline osa annab ülevaate alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumistest ja kohaldatud mõjutusvahenditest Järvamaal ning annab võimaluse võrrelda neid Soomes kohaldatavate mõjutusvahenditega.

Lõputöö autor leiab, et kahe riigi võrdluse tulemusena on võimalik välja töötada parimad õigusrikkumise toime pannud alaealise mõjutamise viisid.

1. ÜLEVAADE ALAEALISTE KOMISJONI OLEMUSEST

1.1. Alaealiste komisjonide töö Järvamaal

VTMS § 3 lg 2 alusel on võimalik 14-18 aastaste alaealiste suhtes menetlus lõpetada, andes väärtomaterjalid üle AK-le. VTMS kommenteeritud väljaande autorite arvates annab norm menetlejale diskretsiooniõiguse, mida soovitatakse kohaldada esmase rikkumise puhul, kui isik on ennast süüdi tunnistanud ja oma tegu kahetsenud.¹

Alaealiste õigusrikkujate käitumise ajendiks on tihtipeale enesekehtestamise soov, julguseproov ja tähelepanuvajadus. Kuna alaealised on kergemini mõjutatavad, saab karistuse eesmärgid realiseerida kergemaliigiliste karistustega. Liialt range karistuse kohaldamisel võib alaealineüleülde kaotada huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka käitumise kujundamiseks. Seetõttu tuleb alaealise mõjutamise eesmärkide seas võtta teravdatult arvesse võimalusi mõjutada teda edaspidi õiguskuulekusele.

ÜRO Lapse õiguste konventsioonis² soovitakse süüteo toimepannud laste suhtes võtta kasutuselekohtuvälised meetmed ning teha neile kättesaadavaks mitmesugused abinõud nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine ja muud alternatiivid hooldusasutustele, et tagada lastele kohtlemine,

¹ Koolmeister, I. jt. Väärtomenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2007, lk 46.

² Lapse õiguste konventsioon, 26.09.1991, jõustunud 20.11.1991 – RT II 1996, 16, 56.

mis garanteeriks nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õiguse rikkumisega.³

AK-id tegutsevad Eestis alaealise mõjutusvahendite seaduse alusel, mis hakkas kehtima 1. septembrist 1998. Seitsmeliikmelised komisjonid loodi kõigis maakondades maavanema korraldusega ning nendesse kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnikud, kriminaalhooldusametnikud ja AK-i sekretärid.⁴ AK-de ülesandeks on alaealistega tehtava kriminaalpreventiivse töö korraldamine, mõjutusvahendite kohaldamine ja uute õigusrikkumiste ennetamine. Seadusega on AK-le pandud vastutusrikas ja oluline kohustus – mõjutada alaealist käituma selliselt, et ta tulevikus enam uusi rikkumisi toime ei paneks.

Alaealine oma isiksusliku ja sotsiaalse ebaküpsuse tõttu ei erista piisavalt hästi keelatud lubatust ega teadvusta endale alati oma käitumise võimalikke negatiivseid tagajärgi, samuti on tema käitumine tihtipeale mõjutatud mõnest kindlast situatsioonist. AK on vajalik, et alaealine ei sattuks rikkumise sooritamise tõttu kohe kriminaalõiguse sfääri, mis võib jätta talle negatiivse kogemuse ja jälje, vaid et tema suhtes kohaldataks mõjutusvahendeid, mis vastavad tema arengule ja isiksusele ning juhivad teda seadusekuulekale elule. Esiplaanile seatakse kasvatuslikud, mitte karistuslikud meetmed ning selle eesmärgiks on vältida uusi võimalikke õigusrikkumisi ja alaealist resotsialiseerida ehk parandada tema toimetulekut ühiskonna nõuete ja normidega.

Reeglite ja karistuste teemal tekib tihti diskussioon, kas karmid karistused üksi hoiavad ära noorte rikkumisi? Karistamine ei saa siiski olla eesmärk iseendas, vaid peab püüdma ära hoida tulevase võimalikke süütegusid.⁵ Alaealise, ka korduvalt väärtegeusid toimepannud alaealise puhul peab rakendama kindlasti kasvatuslikke meetmeid, sest sageli on korrarikkumise taga hoopis sotsiaalsed ja kultuurilised põhjused.

2011. aasta 1. jaanuari seisuga on Eestis kokku 68 AK-i. Lisaks igas maakonnas tegutsevale maakondlikule AK-le on AMVS tulenevalt komisjoni moodustamise võimalus ka kohalikul

³ Lapse õiguste konventsioon, *ibid*, Art 40.

⁴ Eesti Noorsootöö Keskus, „Alaealiste komisjonide 2010.a. Analüüs“ (2011), lk 3, kättesaadav Eesti Noorsootöö kodulehelt <www.entk.ee/sites/default/files/2010_%20ulevaade_Ehis.pdf> (05.03.2012).

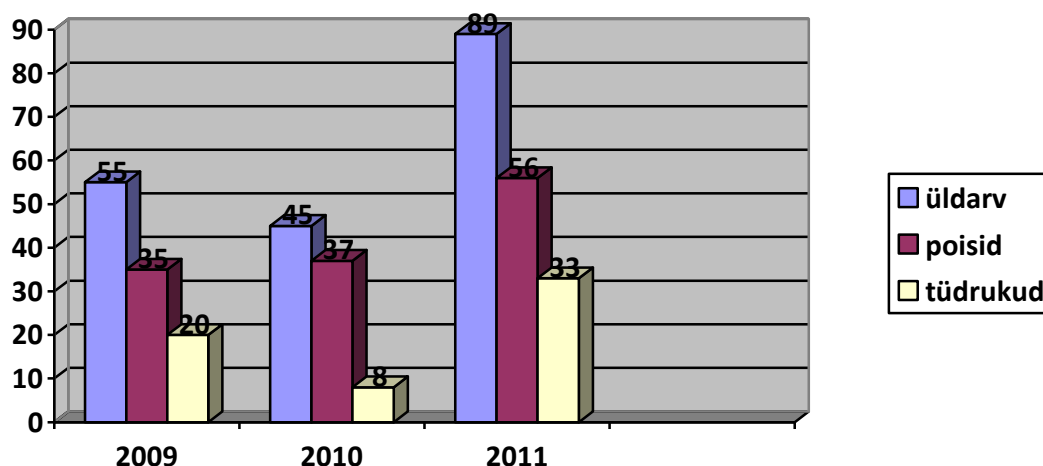
⁵ Sootak, J. Looming või aritmeetika. *Juridica* 1997/1, lk 32.

omavalitsusel (edaspidi KOV).⁶ Järvamaal tegutseb kokku kolm AK-i: Järva Maavalitsuse AK, Albu Vallavalitsuse AK ja Ambla Vallavalitsuse AK.

Järva Maavalitsuse AK loodi 03.02.1999. aastal⁷, millega kinnitati komisjoni koosseis, mis 2011. aastal koosneb järgmistest spetsialistidest: KOV sotsiaalosakonna juhataja, noorsoopolitseiametnik, psühholoog, kooli direktor, ohvriabi spetsialist ja kriminaalhooldusametnik.

Albu Vallavalitsuse AK tegutseb alates 01.12.2003. aastast⁸ ning Ambla Vallavalitsuse AK koosseis kinnitati 26.01.2006. aasta.⁹

Järva maakonna AK-i aruandest selgub, et 2009. aastal arutati komisjonis 55 õigusrikkumise asja, millest 20 pandi toime tütarlaste poolt ja 35 poiste poolt. 2010. aastal oli see arv mõnevõrra väiksem ehk 45 kus tütarlaste osakaal oli 8 ning poistel 37 õigusrikkumist. 2011. aastal tõusis see arv märgatavalt ning komisjonil tuli läbi vaadata 89 õigusrikkumise asja, millest 33 pandi toime tütarlaste ja 56 poiste poolt (vt joonis 1).

⁶ Eesti Noorsootöö Keskus, „Alaealiste komisjonide 2010. A. analüüs“, (2011), lk 3, kättesaadav Eesti Noorsootöö Keskuse kodulehelt <www.entk.ee/sites/default/files/Alaealiste%20komisjonid.%202010.pdf> (05.03.2012).

⁷ Alaealiste komisjoni moodustamine, Järva maavanema korraldus 03.02.1999.a nr 159, (kehtetu).

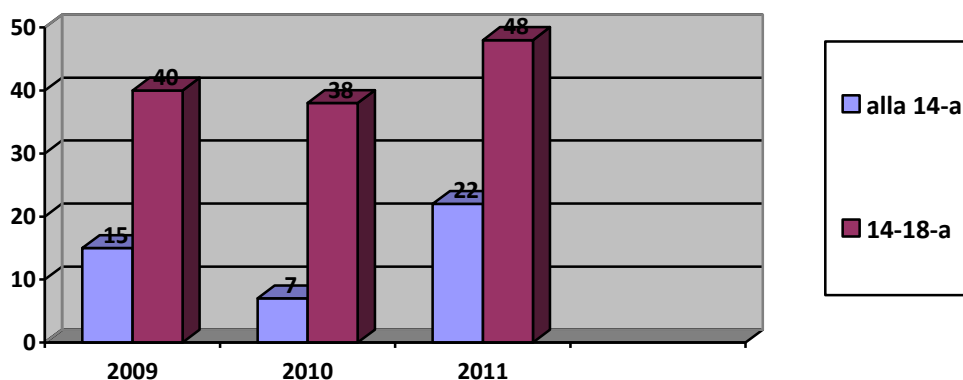
⁸ Albu valla alaealiste komisjoni moodustamine, Albu Vallavalitsuse korraldus 01.10.2003.a nr 249

⁹ Alaealiste komisjoni isikkooseisu nimetamine, Ambla Vallavalitsuse käskkiri 26.01.2006 nr 20.2-1/1.

Joonis 1. Ülevaade Järva Maavalitsuse AK-is arutusel olnud õigusrikkumised 2009-2011

(allikas: Järva Maavalitsus)

Järgmisel joonisel (vt joonis 2) on ära toodud kolme aasta lõikes alaealiste vanus, kelle õigusrikkumist on arutatud AK-s. Joonisel nähtub, et 2009 aastal pidi komisjoni ees seisma 15 noort vanuses 7-14 ning üle 14-aastasi oli 40. Seevastu 2010. aasta on olnud komisjonis alaealisi õigusrikkujaid vähem, 7 noort vanuses alla 14 ja 38 üle 14 aasta. 2011. Aasta oli kõige arvukam ning komisjoni ees tuli aru anda 48 noorel vanuses 14-18 eluaastat. Alla 14-a noori oli 22. Seega 2011 aastal on komisjoni saadetud alaealiste hulk suurem kui varasematel aastatel. Põhjus võib olla selles, et järjest rohkem materjale saadetakse AK-i.

Joonis 2. Ülevaade Järva Maavalitsuse AK-i saadetud alaealiste õigusrikkumiste vanuseline koosseis (allikas: Järva Maavalitsus)

Järva maakonna AK-i aruannetest selgub, et enamus materjale suunatakse AK-i politsei või prokuratuuri poolt. Enim saadeti politsei poolt alaealiste materjale AK-i 2011. aastal ja seda 41 korral. 2009. aastal oli see arv 30 ning 2010. aastal esitas taotluse politsei 18 korral. AK arutab palju 14-18-a noorte väärtegusid, mille puhul ei ole peetud otstarbekas neid karistada – olgu siis tegu esmakordse suitsetamise, alkoholi tarvitamise või avaliku korra rikkumisega. Kuivõrd AK-sse kuuluvad ka politseiametnikud ja kriminaalhooldajad, on side ametkondade vahel tihe, politseil on ettekujutus sellest, kas konkreetsel juhul on otstarbekas karistada või mitte karistada ja anda asi AK-sse mõjutusvahendi määramiseks.

Järva Maavalitsuse AK-i sekretär toob küsitluses (lisa 4) välja järgneva: „Väärtegudest on viimastel aastatel kasvanud varguste (pisivarguste) osakaal“. Samuti mainib ära, et väga suur osakaal on ka alkoholsete jookide ja tubakatoodete tarvitamisel (u 40%).

Komisjoni esimees toob samuti välja samad rikkumised (lisa 3), mille tõttu noored komisjoni ees aru andma peavad. Komisjoni sekretär ja esimees toovad välja põhjused, mida noored enda rikkumise kohta ütlevad:

„Kui tegemist on alkoholi ja tubaka tarvitamisega, siis enamjaolt vastatakse, et see oli esimene kord“, „alkoholi tarvitati kellegi sünnipäeval“, „teised käskisid teha“, „alkoholi tarbida on normaalne“, „tahan ka endal neid asju, mis teistel“.

Küsimuse peale kuidas suhtuvad lapsevanemad komisjoni, oli vastused järgmised:

„Mõned lapsevanemad on komisjoni liikmete peale kurjad, kuna nende jaoks on juhtum juba lõppenud“, „osad lapsevanemad on väga kaitsvad ning ei soovi komisjoniga koostööd teha ning selgitusi anda“, „ka õigustavad lapse käitumist, mis võib mõnikord lapsele valesid järeldusi anda“, „enamus lapsevanemaid on komisjoni liikmete suhtes lugupidavad ja austavad komisjoni otsust“.

AK-i sekretär toob välja protsentuaalselt selle, kui palju noortest astub komisjoni ette mitmendat korda, mis on 30% kõikidest alaealistest.

Mõlemad komisjoni liikmed leiavad, et alaealise saatmine komisjoni või politsei poolt tehtav trahvi otsus sõltub ikkagi probleemist ja sellest, kuidas probleemi kodus käsitletakse.

„Mõnel juhul on abi trahvist, mõnel puhul aga komisjoni saatmisest. Jällegi tuleks vaadelda iga juhtumist individuaalselt“, „kui alaealine on sama õigusrikkumist sooritanud mitmeid kordi ning omavalitsuse ja kooli iseloomust selgub, et alaealisega on ka muid probleeme, siis on tõhus alaealiste komisjoni suunamine“, „Samas on ka politsei poolne trahv mõnele lapsele piisav mõjutusvahend- trahvi peab tasuma lapsevanem ning see võib panna lapsevanemat oma lapsega nendel teemadel vestlema“.

AK-i roll Eesti õiguspoliitika teostamisel on suur. Nende mõjutada ei ole mitte ainult alaealiste käitumine käesolevas ajahetkes vaid ka tulevikus, et vältida uute õigusrikkumiste sooritamist ja tagada seaduskuulekas käitumine.

1.2. Alaealiste mõjutusvahendid

AMVS võeti Riigikogus vastu 28.jaanuaril 1998. aastal¹⁰ Seadus määrab kindlaks isikute ringi, kelle suhtes saab mõjutusvahendeid kohaldada. Mõjutusvahendeid on võimalik kohaldada ka alaealiste suhtes, kes 14-18 aastasena on toime pannud karistusseadustikus ette nähtud kuriteo, kuid kelle suhtes prokurör või kohus on kriminaalmenetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle AK-le. AMVS kehtib ka nende alaealiste suhtes, kes 14-18 aastasena on toime pannud karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteo, kuid kohtuväline menetleja või kohus on tema suhtes väärteomenetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle AK-le, samuti nende alaealiste suhtes, kes ei täida koolikohustust vastavalt Eesti Vabariigi haridusseaduse¹¹ § 8 järgi, tarvitanud alkohoolseid jooke, narkootilisi või psühhotropseid aineid. Mõjutusvahendi eesmärk on abi osutamine alaealiste õigusrikkujate resotsialiseerimisele ning edaspidiste õigusrikkumiste ennetamine.

Alaealiste õigusrikkujate käitumise ajendiks on tihtipeale enese kehtestamise soov, julguseproov ja tähelepanuvajadus. Kuna alaealised on kergemini mõjutatavad, saab karistuse eesmärgid realiseerida kergemaliigiliste karistustega, teisalt tähendab see ka seda, et liialt range karistuse kohaldamisel võib alaealine üleüldse kaotada huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka käitumise kujundamiseks. Seetõttu tuleb alaealisele mõjutamise eesmärkide seas võtta teravdatult arvesse võimalusi mõjutada teda edaspidi õiguskuulekusele. Samuti soovib ÜRO Lapse õiguste konventsioon¹², mille osalisriigiks Eesti on, tungivalt süüteo toime pannud laste suhtes kasutusele võtta kohtuvälised meetmed ning teha neile kättesaadavaks mitmesugused abinõud nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine ja muud alternatiivid hooldusasutustele, et tagada lastele kohtlemine, mis garanteeriks

¹⁰ Alaealise mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17,264; 2006, 55, 405).

¹¹ Eesti Vabariigi haridusseadus RT I 1992, 12,192; 2009, 35, 232.

¹² Lapse õiguste konventsioon, 26.09.1991, jõustunud 20.11.1991 – RT II 1996, 16, 56.

nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õiguse rikkumisega.¹³

Mõjutusvahendeid võib lähtuvalt nende iseloomust liigitada *proaktiivseteks* ja *reaktiivseteks*. Proaktiivsed on mõjutusvahendid, mille kohaldamisega ei kaasne alaealisele keskkonnamuutust. Sellisteks mõjutusvahenditeks on hoiatus, vestlusele suunamine, kohustus elada seadusliku eestkostja juures, käendus, lepitus ja üldkasulik töö. Reaktiivseid mõjutusvahendeid kasutatakse reeglina korduvate õigusrikkumiste korral, reaktsioonina juba toimepandud süütegude eest, et vältida nende kordumist tulevikus. Nende kohaldamisel muudetakse alaealise harjumuspärasest keskkonda enamal (erakooli suunamine, ravi- ja sotsiaalprogrammides osalemine) või vähemal määral (koolikorralduslikud mõjutusvahendid).¹⁴

¹³ Lapse õiguste konventsioon, *ibid*, Art 40.

¹⁴ Eesti Noorsootöö Keskus, „Alaealiste komisjonide 2001. aasta tegevuse analüüs“, lk 4-5, <www.entk.ee/sites/default/files/Alaealiste%20komisjonide%20tegevuse%20anal%C3%BC%C3%BCs%202001.pdf > (06.03.2012)

Alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid on:

1. Hoiatus
2. Koolikorralduslikud mõjutusvahendid (7.-9. Klassi kasvatusraskustega õpilaste eraldi klassi suunamine, pikapäevarühma suunamine)
3. Vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde
4. Lepitamine
5. Kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või lastekodus
6. Üldkasulik töö (edaspidi ÜKT)
7. Käendus
8. Noorte- või sotsiaalprogrammis või ravikuuris osalemine
9. Suunamine kasvatuseritingimuste vajavate õpilaste kooli¹⁵

Mõjutusvahendi valikul peaks lähtuma sellest, mis mõjuks alaealisele ning et ta enam õigusrikkumisi toime ei paneks. AMVS näeb ette üheksat mõjutusvahendit kuid ainuüksi sellest jääb kohustuse tulemuslikuks täitmiseks väheseks. Inim- ja ajafaktori puudus seab piirid juba alaealise taustauuringu tegemisele, et leida sobivaim mõjutusvahend ja see siis maksimaalselt ellu rakendada (vt tabel 1). on ära toodud kolme aasta lõikes, kui palju mingit mõjutusvahendit kohaldati. Tabelist lähtub, et kõige sagedamini leiab kasutust hoiatus, mida on komisjonidel kõige lihtsam rakendada. Teiseks rakendatavaks mõjutusvahendiks võib välja tuua üldkasulik töö, millele järgneb vestlusele suunamine spetsialisti juurde. Kõige vähem leiab kasutust lepitamine, kohustus elada kodus ja käendus.

¹⁵ Alaealise mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17, 264; 2006, 55, 405) § 3

	2009	2010	2011
Hoiatus	23	17	49
Koolikorralduslikud mõjutusvahendid	4	11	1
Vestlusele suunamine	7	24	20
Lepitamine	2	-	-
Kohustus elada kodus	-	2	2
Üldkasulik töö	17	9	31
käendus	-	2	2
Sotsiaalprogrammides osalemine	-	5	6
Erikooli saatmine	3 (kahel korral tühistatud)	4	5

Tabel 1. Ülevaade mõjutusvahendite kohaldamisest Järva maakonna AK-is aastatel 2009-2011

Komisjoni sekretäri arvates arvestab komisjon mõjutusvahendi määramisel järgmist: „Kas ja kuidas on laps enda teost õppinud, kas ta on teinud õigeid järeldusi ning tema käitumine on paranenud peale õigusrikkumise sooritamist. Arvestatakse ka seda, milline on alaealise koolikohustuse täitmine ning kas on mingeid tervislikke või vaimseid eripärasid. Mõjutusvahendi kohaldamisel arvestatakse ka seda, milliseid võimalusi on mõjutusvahendit täita (kas on olemas psühholoog, üldkasuliku töö täitmise võimalus jne)“. Komisjoni esimees lisab veel juurde nüansi: „Kas laps on varem komisjonis käinud“.

Kui laps on komisjonis ära käinud ja talle on kohaldatud ühte või mitut mõjutusvahendit, tekib küsimus, mis saab edasi? Kas selle pere ja alaealise käekäiku jälgitakse edasi või lõpeb asi mõjutusvahendi määramisega? Komisjoni esimehe arvamus on: „Kui laps suunatakse spetsialisti nõustamisele, siis soovime tagasisidet, kas laps ka nõustamisele läks. Mõjutusvahendite täitmist jälgib ka alaealiste komisjoni sekretär. Kui laps ei ole mõjutusvahendeid täitnud, siis kutsume lapse komisjoni tagasi aru andma“.

Küsimuse peale, millist mõjutusvahendit kohaldatakse alaealise suitsetaja, tubakatoodete tarvitaja, avaliku korra rikkumise ja varguse puhul, vastas komisjoni sekretär järgmiselt: „Tubakatoodete ja

alkoholi tarvitamine – hoiatus; suitsetamisest loobumise kabinetti suunamine, vestlus psühholoogi juures, üldkasulik töö (näiteks essee kirjutamine alkoholi või tubakatoodete teemal). Avaliku korra rikkumine – psühholoogi või psühhiaatri juurde suunamine, üldkasulik töö. Vargus – üldkasulik töö, psühholoogi vestlus, hoiatus, käendus, erikooli suunamine“.

Komisjoni sekretär leiab, et kõige tõhusam mõjutusvahend on spetsialistiga vestlus ning üldkasulik töö. Samas rõhutab ka seda, et kõik oleneb sellest, millise õigusrikkumise on alaealine sooritanud ning kas see on korduv. Komisjoni esimees leiab, et erinevate probleemide ja erinevate isiksuste puhul on mõjusad erinevad mõjutusvahendid, alati tuleb lähtuda konkreetsest lapsest ja tema probleemist.

Mõjutusvahendi tõhususest arwab komisjoni sekretär järgmist: *„Arvan, et mõjutusvahendite valik on väike ning need ei ole enam nii tõhusad. Samuti võib ilmneda, et mõjutusvahendit ei ole võimalik meie maakonnas täita“.*

Komisjoni liikmetelt küsiti, milliseid mõjutusvahendeid võiks veel olla, et juhtida õigusrikkumist toime pannud alaealist seadusekuulekale teele. Komisjoni esimees vastas järgmiselt: *„Kahjuks saame väga vähe rakendada selliseid mõjutusvahendeid, mida on seadusega küll võimalik kasutada, aga praktikas need hästi ei toimi – nagu käendusele määramine, kuna kohalikul omavalitsusel pole vastava väljaõppega inimesi ja puuduvad ka finantsid, siis selle mõjutusvahendi kasutamine peaaegu puudub; sotsiaalprogrammidesse suunamine – programmid maakonnas puuduvad või on neid lihtsalt imevähe; statsionaarsele rehabilitatsiooniteenusele suunamine – riigil ainult üks selline asutus, järjekorrad ülipikad. Kui need mõjutusvahendid oleksid kättesaadavamad, siis oleks tulemused ilmselt veelgi paremad ja lisaks poleks midagi väga vajagi. Või kui komisjonil oleks võimalusi ka lapsevanemate mõjutamiseks. Praegu need võimalused suuresti puuduvad, me saame ainult lapsevanemaid veenda, et nad hoolitseksid rohkem oma laste hea käekäigu ees“.*

Komisjoni sekretäri arvamus: *„Arvan, et mõjutada tuleks ka lapsevanemaid, seetõttu peaksid mõjutusvahendid olema ka lapsevanemale täitmiseks. Mõnikord jääbki alaealine seadusekuulekale teele seadmine lapsevanema taha ning sellisel juhul ei saa alaealiste komisjon väga palju muuta“.*

Seega suurimaks probleemiks mõjutusvahendite kohaldamisel on see, et tegelikud võimalused ei vasta tihtipeale seaduses sätestatud vahenditele ning seetõttu on komisjonid sunnitud valiku tegema olemasolevate ehk rakendatavate mõjutusvahendite pinnalt, mitte sellest lähtuvalt, mis oleks antud olukorras alaealisele parim. Peamiste põhjustena saab siin nimetada järgmisi asjaolusid: nõudlus ületab pakkumise – spetsialiste, kelle juurde komisjonidel on võimalik alaealisi suunata, on vähe ning nad on hõivatud, programmides on kohtade arv piiratud ning alati pole seal vanu kohti. Tasulistesse programmidesse suunamiseks pole aga komisjonidel tavaliselt vajalikke ressursse. Nii piirdutaksegi tihtipeale hoiatuse kui komisjoni jaoks kõige käepärasema mõjutusvahendiga, kuid millel puudub pikemaajalisem mõju.

2. ÜLEVAADE ALAEALISTE MÕJUTAMISE VIISIDEST SOOMES

Alates 1982. Aastast hakkasid soomlased välja töötama ja ellu viima nn. *sovitaan*-projekti, mis meie keeli võiks olla lepitamine. Lepitusmenetluse lühike kokkuvõtlik idee on selline, et noorte toimepandud vähemohtlikke õigusrikkumiste nagu kahju tekitamine (*vahingonteot*), üleannetus (*ilkivalta*), psüühilised ja füüsilised vägivallateod (*fyysiset ja psyykkiset vägivallateot*), omandivastased vägivallateod (*omaisuusrikokset*), kodurahurikkumised (*kotirauharikokset*), auhaavamised (*kunnianloukkaukset*) ja hagi (tüli) asjad (*riita-asiat*) puhul mitte anda asjale ametlikku käiku, vaid viia süüdlane ja kannatanu kokku ja püüda nad ära lepitada, jõuda kirjaliku leppimiseni ja vältida nooruki suhtes kriminaalrepressiooni kohaldamist. Selleks on nad tänaseks välja arenenud igas maakonnas ja linnas oleva õiguskaitse-süsteemist sõltumatu, sotsiaalvahenditest finantseeritava lepitustalituste võrgu, kus kohalike võimuorganite äranägemisel on üks-kaks palgalist töötajat selle tehniliseks juhtimiseks ja koordineerimiseks ning arvukalt vabatahtlikke lepitajaid. Nad on selle süsteemiga rahul, leides, et see on üks reaalseid teid ühiskonna tsiviliseerimisel ja õiguse humaniseerimisel.

Soomes kehtisid 80-ndate aastateni tegelikult Tsaari-Venemaa nuhtlusseadustik ja karistuspoliitika, kuigi peeti sammu Euroopa kriminaalpoliitika üldise arengukäiguga. Kuni 40-ndate aastateni leiti, et karistus on kättemaks, 40-ndate ja 60-ndate vahemikus arvati, et karistus peab parandama (sel perioodil ehitati noortevanglaid, püüti inimesi ette valmistada eluks vabaduses jne). Siis aga oldi sunnitud tõdema, et karistus (vangla) kedagi ei paranda ning 70-ndatel alguseks oli selge, et on vaja uut kriminaalõigust ja karistamise põhimõtteid. Tuli valida, kas püüda vana seadust leppida ja paremaks teha, korrigeerida või luua uus kriminaalõigus. Valiti viimane tee.¹⁶

Soomes võib lepitusmenetluse poole pöörduda igaüks ja igas asjas. Maakonnad otsustavad, mis vanuses inimesi püütakse lepitada. On kohti, kus lepitatakse 10-20-aastasi noori, aga ka kohti, kus

¹⁶ Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P., Pruin, I., „*Juvenile Justice Systems in Europe*“ (2010), lk 67

alla 15-aastasi ei lepitata. Ei lepitata grupilise õigusrikkumise asjades, sest tähtis on individuaalne kõlbeline vastutus.

Väga oluliseks peetakse lepitamise puhul nõustamist, et lepitaja oskaks avada eksinu ees tema tegude õigushinnangu, selle võimalikud tagajärjed, pakuks tegevusvariante, oskaks anda nõu elu korraldamisel jne. On ilmnud, et just lepitusprotsessis avaneb süüdlasel esimest korda võimalus oma muredest rääkida. Nähtub kui kimpus on noored oma probleemidega, kui vähe nad tunnevad oma elu praktilise korraldamise võimalusi ja kui halvasti nad oma probleeme lahendavad. Siit ka lepituse oluline sotsiaalse abistamise ja toetamise roll, millel meie pingerikkas ühiskonnas on väga suur tegutsemisruum.¹⁷

Lisaks humaansetele funktsioonile on lepitamises veel üks oluline positiivne joon. Nimelt loob lepitamismenetlus olukorra, mil süüdlane ja kannatanu saavad kokku, istuvad ühe laua taha, räägivad juhtunust, vaadatakse teineteisele silma. Kõik see toimub seaduselima juuresolekuta, karistusähvarduseta. Meie praeguses kriminaalprotsessis saavad süüdlane ja kannatanu enamasti kokku kohtus publiku silme all, kus käib süüdistamine ning asjade inimlikust selgitamisest ja leppimise otsimisest ollakse kaugel.

Kriminaalvastutuse iga Soomes on 15 eluaastat. Noored kurjategijad vanuses 15-17 kuuluvad nii sotsiaalsüsteemi kui ka kriminaalsüsteemi valdkonda. Noored vanuses 18-20 kuuluvad ainult kriminaalsüsteemi pädevusse. Soomes ei ole loodud eraldi noortekohtuid, kogu noori puudutav kriminaalsüsteem on üles ehitatud samadel alustel üldise kriminaalsüsteemiga. See tähendab, et spetsiaalselt noorte jaoks mõeldud karistuse arv on väga piiratud, üldiselt karistatakse kriminaalkodeksi põhjal kõiki kurjategijaid samadel alustel. Küll aga mängib kurjategija vanus rolli karistuse ranguse määramisel, näiteks noori vanuses 15-17 saab realselt vangistada ainult teatud tingimustel, samas võib neile ka määrata spetsiaalse ühiskondliku karistuse.

Soome süsteemi kohaselt kuulub alaealiste kurjategijatega tegelemine nii sotsiaalvaldkonda kui ka justiitsvaldkonda. Muudatused, mida tehakse üldistes kriminaalseadustes, mõjutavad ka noortele kehtivaid seadusi. Samas on põhirõhk siiski teatud vanglakaristustele alternatiivide leidmisele.

¹⁷ Rebane, I., „Eesti Jurist“, (Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 1990), lk46-48.

Põhilised karistused on trahvid, tingimisi karistus ning üldkasulik töö.¹⁹ Trahvid on kõige enam kasutatavad mõjutusvahendid kõikides vanusegruppides (ka täiskasvanute seas), moodustades 74% 15-17 aasta vanustele noortele määratud karistustest, 62% 18-20 aastaste noorte puhul ning 55% üle 20 aastaste isikute seas. Reaalset vangistust kasutatakse alla 18 aastaste isikute puhul harva, moodustades ca 1% kõikidest karistustest, mis on sellele vanusegrupile määratud. Alaealiste puhul püütakse leida alternatiive, mitte esimesel korral noort maksimaalselt karistada. Üldkasulikku tööd kasutatakse aga noorte puhul üsna vähe – kõikidest karistustest moodustab üldkasulik töö 15-17 aastaste puhul ühe protsendi, 18-20 aastaste puhul 4 % ning täiskasvanute puhul 6%.

Üks olulisemaid noorte kurjategijatega tegelemise meetodeid on vahendamine, mille käigus proovitakse ohver ja süüalune enne karistuse määramist ära lepitada. Ettepaneku lepitamiseks võivad teha mõlemad osapooled oma äranägemise järgi, 60% juhtudest osutuvad lepitusmeetodid ka efektiivseteks ning edasist kohtuskäimist pole vaja. Sotsiaalse poole pealt kohandatakse ka alaealise kasuperesse andmist. Seda võib teha nii vanemate loal kui ka vastu nende, või ka lapse, tahtmist. Sundviimist ühest perest teise rakendatakse ca 20% juhtudest. Lisaks on võimalik paigutada alaealine riiklikesse erikoolidesse või suletud noortekodudesse ning psühhiaatriaiglasse.

Soome puhul saab tuua paralleele Eestiga. Soome seisis 20.sajandi esimesel poolel ja keskpaiku samade probleemide ees, kus Eesti praegu. Esiteks prooviti poliitiliselt laiemalt samastuda Põhjamaadega. Teiseks teadvustasid soomlased, et justiitsvaldkonnas on selgeid vajakajäämisi, eriti, mis puudutab üldist vangide suhtarvu. 1950tel aastatel oli Soomes 100 000 elaniku kohta ca 200 vangi, 2007. aastal oli Eestis 100 000 elaniku kohta 265 vangi. Olulisemateks erisusteks on inimeste elatustase, üldine heaolu ning Soome elanike valmisolek pehmemaks kriminaalpoliitikaks. Lisaks ei ole Soomes kriminaalpoliitikaga seoses esinenud moraalset paanikat ning justiitsvaldkonda ei ole paari ekstreemse näite varal kasutatud valimispropagandas. Eestis on aga, subjektiivse arvamuse kohaselt, oht selleks, et mõni ekstreemne juhtum vallandaks laiaulatusliku paanika. Näiteks kui peaks Eestis toimuma koolitulistamine, ei pruugi sellele reageerida samasuguste meetmetega nagu Soomes.²⁰

¹⁹ Haridus ja Teadusministeerium, „Taustanalüüs kurikaldumuslike noorte kohtlemise poliitikale“ (2011), lk 40

²⁰ Haridus ja Teadusministeerium, „Taustanalüüs kurikaldumuslike noorte kohtlemise poliitikale“ (2011), lk 41

Vastavalt Soome seadustele alla 15-aastasi noori ei saa karistada kohtu poolt ja ka politsei ei saa teha trahvi. Kui alla 15-aastane paneb toime süüteo, teeb politsei ettekande sotsiaaltöötajale, kes võtab ühendust perekonnaga. Tavaliselt sotsiaaltöötaja kohtub ka vanematega ning toimub arutelu juhtunu üle. Mõningal juhul kohtub laps ka psühholoogiga. Kõige viimane abinõu juhtimaks last seadusekuulekale teele on saata laps nõ kasuperre (*Kouluharju*). Viimast mõjutamisviisi kasutatakse juhul kui lapsevanem ei suuda tagada lapsele korralikku keskkonda. Seega alla 15-aastase õigusrikkuja puhul sanktsioonid puuduvad kuid omavalitsus püüab last suunata ausale teele.

Lõputöö autor viis läbi küsitluse (lisa 2) Soomes elava tütarlapse, Keiti Lindsaluga, kes alaealisena pani toime õigusrikkumisi ning kellele määrati karistus vastavalt Soome seadustele. Õigusrikkumise ajal oli Keiti 15-16 aastane. Keiti, kes on seitse aastat Soomes elanud, räägib, et kui alaealine jääb politseile vahele alkoholi tarbimisega, siis üldjuhul palutakse joogid kallata maha või võetakse seaduseesindajate poolt kaasa. Alaealised viikase üldjuhul koju, vahest harva ka kainestusmajja. Alaealise alkoholi tarbimisest teeb politsei teatise sotsiaaltöötajale, kes võtavad ühendust juba lapsevanemaga ning lepatakse kokku aeg, millal kohtuda, leidmaks probleemile lahendust.

Keiti sõnade kohaselt ei ole tubakatoodete tarvitamine alaealise poolt rangelt karistatav. Trahvi saab alaealine juhul kui ta tabatakse suitsetamast keelatud kohas – koolid, samuti poed ja muud asutused, kus suitsetamine on keelatud. Sellisel juhul kutsub asutuse töötaja alaealisele politsei, kes temaga edasi tegeleb. Üldjoontes on trahvi suurus sellise rikkumise eest 20 eurot. Trahvi tasub lapsevanem.

Avaliku korra rikkumise eest, näiteks avalikus kohas urineerimise eest, võib saada trahvi kuid politsei võib ka piirduda hoiatusega. Öörahu rikkumise puhul politsei palub muusika vaiksemaks panna. Kui esimesel korral aru ei saada, siis palutakse kõrvalistel isikutel korterist lahkuda ja ära minna.

Poest varastamise puhul kutsutakse alati politsei ning olukord lahendatakse müüja ja õigusrikkuja vahel. Politsei teeb ka vastavasisulise teate sotsiaaltöötajale, kes olukorraga edasi tegeleb.

Oma kogemustest räägib Keiti, et kui ta oli 15-16 aastane ning õppis 9.klassis, ei huvitanud teda koolis käimine ning ka emaga läbisaamine ei olnud hea. Lisaks koolis puudumistele ööbis ta tihti sõprade juures ning koos tarbiti palju alkoholi. Õppetööst puudumistest anti teada sotsiaaltöötajale. Kui ühe lapse pealt tuleb umbes kolm teadet, hakatakse mõtlema asenduskodu peale. Peale 9-klassi

lõppu viidi tütarlaps *Kouluharju* ehk asenduskodusse. Seal elas tütarlaps poolteist aastat. Koos temaga viibis asutuses veel seitse noort, iga ühel neist oma põhjus, miks seal oma karistust kandsid. Asenduskodu reegel oli, et tuleb täita kõiki sealseid korraldusi ja koolist ei tohi põhjuseta puududa. Hea käitumise korral lubati nädalavahetuseks koju tagasi. Ka kodus pidi järgima kõiki reegleid, väiksegi rikkumine tähendas koheselt tagasi saatmist asenduskodusse. Soomes on selliseid asenduskodusid palju ja erinevaid.

Küsimuse peale, kes tegeles sinu kui väärteo toimepannud alaealisega, vastas Keiti: „*Alguses tegeles minuga kooli abiisik, kellele ma rääkisin, miks ma ei taha koolis käia ja kodus elada. Koolist läks teade edasi sotsiaaltöötajale, kelle jutul koos emaga käisime. Kuna ema mure oli nii suur, otsustati, et pean kolima asenduskodusse*“.

Küsimuse peale, kuidas antud mõjutusvahed toimis, oli vastus järgmine: „*Alguses oli raske, kuna ümberringi olid võõrad inimesed. Nutsin mitu päeva. Tingedaks ajas see, et ei saanud olla koos oma sõpradega. Asenduskodust määrati reeglid, mida pidin oma päris kodus järgima (nädalavahetusel sain koju). Alguses ei tahtnud asjast aru saada ja siis pidin tulema koheselt tagasi asenduskodusse. Peale poolt aastat hakkasin korralikult käituma ja mind lasti rohkem koju. Kui olin saanud 17-aastaseks ning õppinud korralikult käituma, siis kolisin oma korterisse*“.

Milliseid mõjutusvahendeid oleks saanud veel Keiti puhul määrata, jätab ta lahti kirjutamata. Öeldes, et kuna ta ei tahtnud oma käitumist muuta, siis ainukese võimalusena nägi sotsiaaltöötaja ette saata tütarlaps asenduskodusse.

Elu pärast asenduskodust lahkumist kirjeldab Keiti järgmiselt: „*Pärast asenduskodust välja kolimist käis minu juures kolm kuni neli korda nädalas asenduskodu abiisik, kes aitas mul nõ jalad alla saada. Kontrollis, kas täidan koolikohustust korralikult ja saan koduste asjadega iseseisvalt hakkama. Nüüd käin sotsiaaltöötaja juures korra aastas. Me räägime kuidas mul läinud on ja saan probleemidest rääkida. Seda kutsutakse järelhoolduseks*“.

Tihti asenduskodus elamine distsiplineeribki noort rohkem kui rahaline karistus. Eemalolek oma kodust ja sõpradest paneb ehk noort rohkem mõtlema ja käituma seadusekuulekamalt. Reeglitest

kinni pidamine, tihe kontroll ning järjepidev tegelemine noorega on tõhusam ja ka abiks noorele, kes alustab iseseisvat elu.

3. ALAEALISTE MÕJUTAMINE JÄRVA MAAKONNAS 2009-2011

Käesolevas peatükis antakse ülevaade uurimuse eesmärgist, metoodikast ja valimist. Andmeid analüüsitakse järgmiste teemade kaupa:

- Alaealiste poolt toime pandud väärtegude analüüs Järvemaal avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakatoodete ja alkoholi tarvitamise osas;
- Koolinoorte küsimustiku analüüs

3.1. Uurimustöö eesmärk, metoodika ja valim

Uurimustöö eesmärgiks on analüüsida 2009-2011. aasta alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi, analüüsida Järva Maavalitsuse alaealiste komisjoni tööd ja tuua välja Eestis enimkasutatavad mõjutusvahendid ning võrrelda seda Soome praktikaga.

Uurimisülesannete täitmiseks koguti ja analüüsiti teemakohast kirjandust. Uurimustöö empiirilises osas kasutati kvalitatiivset andmekogumismeetodit. Kõigepealt viidi läbi dokumendianalüüs Järva Maavalitsuse 2009-2011. aasta aruannetest kohaldatud mõjutusvahendite kohta. Seejärel koguti andmeid Politsei- ja Piirivalveameti (edaspidi PPA) andmelao infosüsteemist ALIS.

Järgnevalt viidi läbi struktureeritud küsitlus alaealitse komisjoni esimehe ja sekretäriaga. Küsimustiku koostamisel lähtuti asjaolust, et küsimustikule vastavad spetsialistid, kes igapäevaselt tegelevad alaealistega. Küsimustikus käsitleti järgmisi valdkondi: sobiva mõjutusvahendi valimine ja nende tõhusus, ettepanekute tegemine õigusrikkuja jaoks parima mõjutusvahendi kohaldamiseks.

Seejärel viidi läbi küsitlus Soomes elava tütarlapsena, kellele kohaldati mõjutusvahendit vastavalt Soome seadustele. Küsimustik sisaldas järgmisi valdkondi: väärteo toimepanemise iseloomu ja mõjutusvahendi rakendamist ning järelevalvet.

Järgmiseks küsitleti Eesti koolinoori, et mida arvavad nemad kohaldatavatest mõjutusvahenditest ja mida peavad nemad kõige tõhusamaks karistuseks toime pandud õigusrikkumise eest.

Lõputöö koostamise etapid: 2011 september- lõputöö teema ja juhendaja valimine; 2011 oktoober-detsember – materjalide kogumine, kirjandusega tutvumine, lõputöö kava koostamine, eesmärkide, probleemi ja uurimusküsimuste püstitamine; 2012 jaanuar – veebruar – küsimustikkude laiali saatmine, PPA andmebaasist ALIS saadud alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste analüüs, alaealiste komisjoni aruannete analüüs; 2012 märts- aprill – küsitluste vastuste analüüs, järelduste tegemine, lõputöö vormistamine.

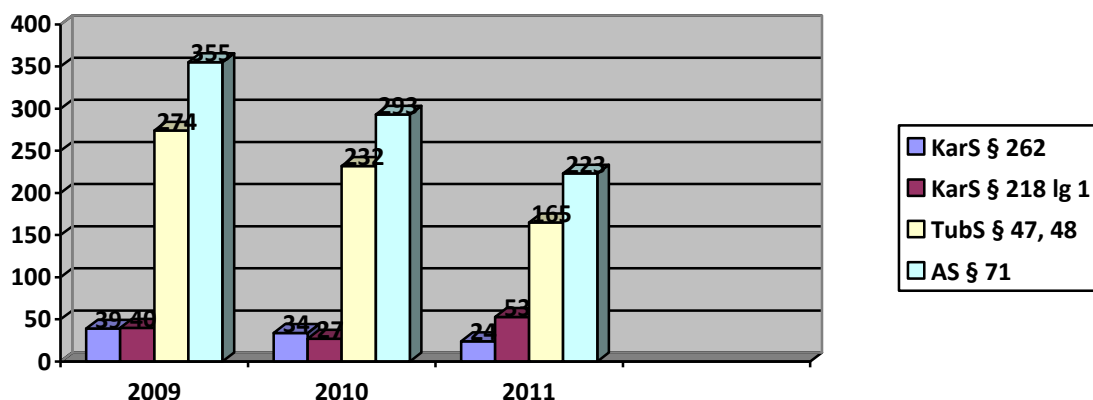
3.2. Alaealiste poolt toime pandud väärtegude analüüs Järvamaal avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakatoodete ja alkoholi tarvitamise osas

Töö autor on vaatluse alla võtnud järgmised seaduse punktid, millede rikkumine on toime pandud alaealiste poolt aastal 2009-2011:

- avaliku korra rikkumine - KarS § 262
- pisivargus - KarS § 218 lg1
- tubakatoodete tarvitamine, omamine - TubS § 47,48
- alkoholsete jookide tarvitamine – AS § 71

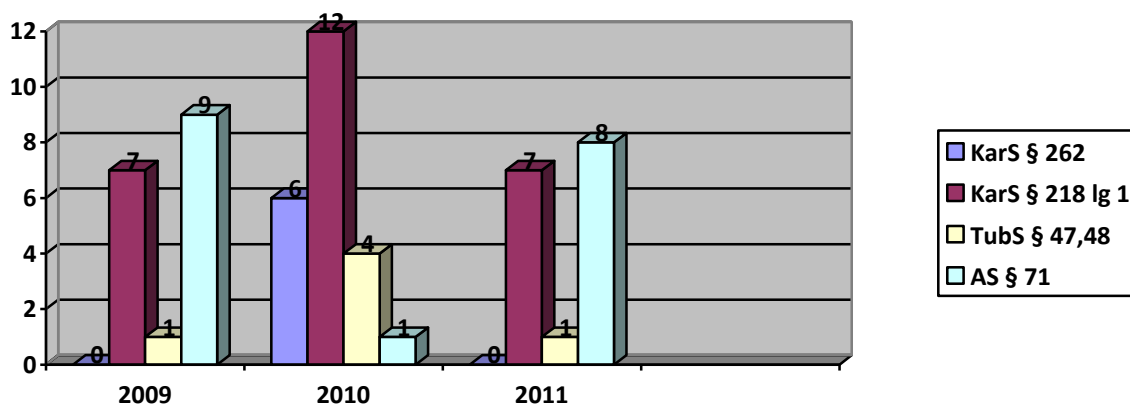
Järva maakonna territooriumil on alaealiste õigusrikkumiste arv aasta aastalt vähenenud (vt joonis 3). Kui 2009. aastal pandi avaliku korra rikkumisi toime 39 korral, siis 2010. aastal oli see arv mõne võrra väiksem ehk 34 ning 2011. aastal 24. Seevastu vargusi pandi toime 2009. aastal 40 korral ja 2010. aastal oli see arv peaaegu poole väiksem ehk 27 ning 2011. aastal peaaegu poole võrra rohkem ehk 53. Tubakatoodete tarvitamine on samuti aasta aastal langenud. Kui 2009. aastal tabati

alaealisi tubakaseadust rikkumas 274 korral, siis 2010. aastal oli see arv 232 ning 2011. aastal lausa 165. Alkoholiseaduse rikkumisi tuvastati 2009. aastal 355 korral, 2010. aastal 293 korral ja viimasel aastal 223 korral.

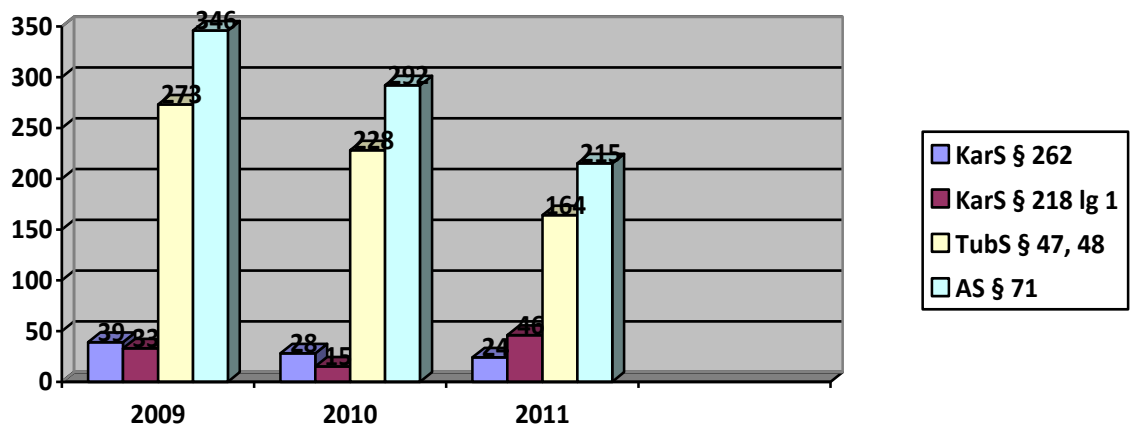
Joonis 3. Üldine ülevaade alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste osas nelja paragrahvi alusel aastal 2009-2011.

Järgmisel joonisel (vt joonis 4) on ära toodud alla 14-aastaste alaealiste õigusrikkumised eelpool nimetatud paragrahvide osas. Jooniselt nähtub, et pisivarguste hulk on kõige suurem ja sellele järgneb alkoholsete jookide tarvitamine. Kõige vähem esineb avaliku korra rikkumisi.

Joonis 4. Alla 14-aastaste alaealiste õigusrikkumised aastal 2009-2011

Järgmisel joonisel (vt joonis 5) on ära toodud 14-18- aastaste alaealiste õigusrikkumised. Kui alla 14-aastaste seas esines rohkem pisivargusi, siis üle 14-aastaste seas on rohkem rikkumisi alkoholiseaduse ja tubakaseaduse osas.

Joonis 5. 14-18-aastaste alaealiste õigusrikkumised aastal 2009-2011

3.3. Ankeetküsimustik koolinoortega ja valim

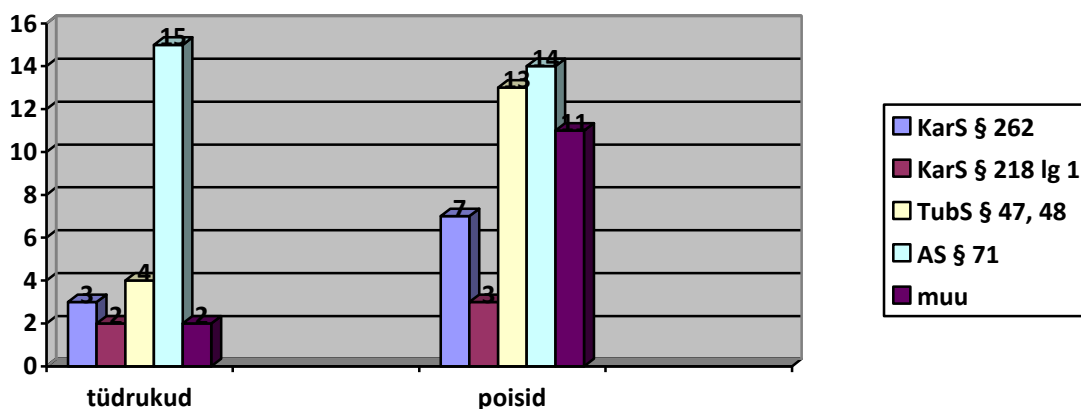
Küsitlusele vastas 175 noort 200-st. Küsitlus oli anonüümne. Ankeetküsitluse eesmärk oli teada saada koolinoorte käest, millist karistust või mõjutusvahendit peavad nemad kõige tõhusamaks alaealisena toime pandud õigusrikkumiste eest. Küsitlus koosnes 11 küsimusest (lisa 1). Ankeetküsitlus viidi läbi Järvamaa ühes linna koolis ja ühes maa koolis – Paide Gümnaasiumis (21.02.2012) ja Koeru Keskkoolis (27.02.2012).

Järgnevas tabelis (vt tabel 2) on ära toodud poiste ja tüdrukute poolt toime pandud õigusrikkumiste arvuline koosseis lähtuvalt sellest, kas isik on teo toime pannud ühel korral, mitmel korral või ei ole õigusrikkumisi toime pannud. Tabelist on näha, et poiste hulgas pannakse rohkem õigusrikkumisi toime kui tüdrukute seas.

	Seaduse rikkumine ühel korra	Seaduse rikkumine mitmel korral	Mitte ühtegi korda
POISID	25	10	59
TÜDRUKUD	13	7	61

Tabel 2. poiste ja tüdrukute poolt toime pandud õigusrikkumiste arvuline koosseis.

Kõige rohkem esines tüdrukute seas alkoholi tarvitamist alaealisena ja seda 15 korral, 4 juhul oli tubakatoodete tarvitamist, 3 korral rikuti avalikku korda, 2 korral pandi toime pisivargus ning 2 puhul oli tegemist muu rikkumisega. Poiste puhul võib samuti välja tuua alkoholi tarvitamise, mida esines 14 korral, sellele järgnes tubakatoodete tarvitamine 13 korral, muid rikkumised (liiklusalaseid) esines 11 korral, sellele järgnes avaliku korra rikkumine, mida pandi toime 7 korral ning 3 korral pandi toime pisivargusi (vt joonis 6).

Joonis 6. tüdrukute ja poiste poolt toime pandud õigusrikkumised KarS, TubS, AS ja muude seaduste osas.

Küsitlusest selgub, et õigusrikkumiste eest määras politsei trahvi 53 korral ning 7 juhul saadeti materjalid AK-sse. Ühe noore puhul tegi otsuse kohus.

Enamasti nimetasid kõik, et õigusrikkumise eest määrati trahv, neljal korral ka ühiskondlik kasulik töö. Küsitlusest selgus, et teo toimepanemise hetkel oli alla 14- aastasi 25 ja 14-18 aastasi 28, kaks jätsid sellele küsimusele vastamata.

175 vastajast 82 eelistab politsei poolt tehtavat trahvi Alaealiste komisjonile. Põhjenduseks tuuakse seda, et politsei poolt tehtav trahv mõjub paremini. On arvamusi, et ainult politsei saab teha hoiatust. Mitmel korral tuuakse välja asjaolu, et politsei on konkreetsem ja et alaealiste komisjonis ei jõu karjumist ära kuulata. Samuti arvavad noored, et politseiga saab kiiremini probleemi lahendada. On arvamusi, et komisjon mõjutab rohkem kooli, mistõttu eelistatakse politseiga tegeleda. Veel põhjendatakse oma valikut sellega, et politsei oskab oma tööd teha.

47 noort 175-st eelistab alaealiste komisjoni. Enamiku arvates on alaealiste komisjoni otsus leebem ning politseiga rääkimist peetakse ebamugavaks. Alaealiste komisjoni peetakse mõistvamaks kui politseid ning komisjoni saatmine vähendaks politsei koormust. Oli ka arvamusi, et politsei ajab asja hullemaks, loevad moraali. Ankeetide vastustest selgus ka see, et mõnel noorel puudub teadmine, millega alaealiste komisjon tegeleb, milliseid mõjutusvahendeid saab kohaldada. Seda kinnitab ka küsitluse käigus antud valik mõjutusvahenditest, mille hulgast oli vaja ära tunda need mõjutusvahendid, mille kohaldajaks on alaealiste komisjon.

Viimasena paluti koolinoortel koostada pingerida ette antud mõjutusvahenditest, kus tuli alustada nende arvates kõige mõjusamast vahendist. Noored peavad kõige tõhusamaks karistuseks/mõjutusvahendiks politseipoolt määratud rahatrahvi, millele järgneb alaealiste komisjoni määratud ÜKT ning kolmandal kohal on politsei poolt tehtav hoiatus. Kõige viimasel kohal on käendus.

Analüüsides küsimustikke võib öelda, et politsei poolset trahvi pooldatakse kõige rohkem, sest noorte arvates laheneb probleem kiiremini ning trahvi kätte saamisega on asi lõppenud.

3.4. Järeldused, ettepanekud mõjutusvahendite kohaldamiseks Eestis

Lõputöö uuringu eesmärgist lähtuvalt uuriti milliseid mõjutusvahendeid on võimalik Eesti kohaldada alaealiste suhtes ning võrrelda seda Soomega; analüüsiti 2009-2011.aasta alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumisi ja AK praktikat Järvemaal; viidi läbi küsitlusi AK-s ja küsitleti Soomes elavat õigusrikkumise toimepannud tütarlast.

Uuringu tulemustest ja AK töötajate küsitlusest selgub, et seadusega ette nähtud üheksast mõjutusvahendist leiavad kasutamist peamiselt hoiatus, üldkasulik töö (selle leidmise ja korraldamisega on probleeme), spetsialisti juurde suunamine (spetsialiste ei jätku ja tagasiside on probleemne). Mõjutusvahendite rakendamine sõltub suurel määral spetsialistide olemasolust omavalitsustes. Suurtes linnades asuvad komisjonid on mõnevõrra paremas olukorras, mitte üksnes spetsialistide kättesaadavuse tõttu, vaid ka seetõttu, et linnades tegutsevad mittetulundusühingud, pakkudes selliseid teenuseid, mis maapiirkondades pole kättesaadavad – nagu näiteks erinevad raviprogrammid. Lisaks nendele puudustele puudub meil ka järjepidevus (järelhooldus), mis jääb inim- ja ajaressursi taha kinni.

Soomes kasutatakse väga palju lepitusmenetlust, selleks on loodud igas maakonnas ja linnas lepitustalituse võrgustik. Seal on palgalised töötajad, kes seda lepitusprotsessi koordineerivad. Nagu küsitlusest selgus, siis Soomes on väga palju asenduskodusid, mida paljudel juhtudel kasutatakse. See tähendab, et õigusrikkumise toimepannud noor on kohustatud seal elama, kas vanemad on nõus või mitte. Lisaks toimub pidev järelevalve noore üle. Seal on riik taganud vastavad vahendid ja finantsid.

Alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste arv on vähenenud, kuid neid on ühe isiku poolt toime pandud korduvalt. Enamikul juhtudel on alaealisi karistatud rahatrahviga. Nagu koolinoorte küsitlusest selgus, eelistavad nemad politsei poolt tehtavat trahvi AK-i minemisega, kuna trahvi tasumine on kiirem ja lihtsam. Sellised vastused näitavad, et noorte poolt eelistatakse mugavat ja kiiremat lahendust. 30% suurune korduvate õigusrikkujate arv on aga väga suur, millega on vaja kindlasti tõhusamalt töötada. Nagu Soome kogemusest nähtub, mõjub noorele kõige rohkem isoleeritus – seda nii eakaaslastest kui ka vanaemtest. Põhjendamatult vähe on kaasatud lepitamist ja käendust, mis võiks olla pikaajalise protsessina mõjusam vahend kui ainult joiatuse kohaldamine. Töö autor leiab, et õigusrikkumiste ennetamiseks oleks vaja noorega vestelda põhjalikult ning teha rohkem koostööd KOV-e, lastekaitse või sotsiaaltööspsialistiga. Sageli tuuakse põhjenduse, et pädevate spetsialistide palkamiseks puudub raha, kuid siiani pole mõeldud vabatahtlike kaasamisele. Kindlasti on eriharidusega pensionäre, kes on huvitatud vabatahtlikult abistama.

Et AK-d saaksid tulemuslikumalt töötada, on vaja tugevat eeltööd kui professionaalset kestvat järelhooldust.

Selleks, et töö alaealistega oleks tõhus ning nendest noortest saaksid toimetulevad ühiskonnaliikmed, tuleb luua professionaalne, palgaline komisjonide võrgustik. Sel juhul on võimalik tagada mõjutusvahendite sisuline rakendamine ja järgnev individuaalne tugi nii lapsele kui perele. Kui ressursse napib, võiks hakata mõtlema vabatahtlike spetsialistide kaasamisele, sest käendus, lepitamine ja järjepidev nõustamine on pikas perspektiivis kindlasti odavam variant ennetamiseks lapse sattumist vanglasse.

Peamine järeldus uurimusest on järgmine: AK-d ja nende tegevus on oluline töövaldkond, mis vajab strateegilisi poliitilisi otsuseid. Tähtis on täpselt määratleda vastutus: konkreetne isik või isikute rühm, kes kogu protsessi arendab ja koordineerib.

Peamine ettepanek on selline: Leida võimalus luua iga komisjoni juurde ametikoht, mille ainsaks tööülesandeks oleks mõjutusvahendite kohaldamise ja järelhooldusega tegelemine ning ka preventiivne töö riskinoortega.

Olulise aspektina näeb autor võimaluse kaasta vabatahtlikke puuduolevate spetsialistide tööd tegema, kindlasti leidub pensionäre, kes oma elu- ja töökogemust sooviksid taas rakendada.

AK liikmete küsitlusest selgus, et peaks tegelema ka alaealiste pereliikmetega, sest sageli tulenevad probleemid just sotsiaalsetets oludest.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade alaealiste mõjutamise viisidest alkoholiseaduse (AS § 71), tubakaseaduse (TubS § 47, 48) ja karistusseadustiku (KarS § 262, § 218 lg1) järgi kvalifitseeritavate väärtegade toimepanemise kohta ning alaealiste mõjutamise võimalustest ja viisidest Eestis ja Soomes ning selgitada välja parimad mõjutamise viisid Eestis.

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks töötati läbi teemakohane kirjandus. Töö empiirilises osas kogus ja analüüsis töö autor Järvamaa alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste statistikat. Seejärel viidi läbi dokumendianalüüs, millega koguti andmeid Järva Maavalitsuse tegevusaruannetest alaealistele kohaldatud mõjutusvahendite osas. Järgnevalt viidi läbi küsitlusi AK-i sekretäri ja esimehega, Soomes elava tütarlapsena ja küsitleti koolinoori.

Analüüs näitab, et alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste arv on aasta-aastalt vähenenud. Alla 14-aastaste õigusrikkujate seas esineb kõige rohkem pisivargusi, millele järgneb alkoholi tarvitamine. 14-18-aastaste alaealiste poolt pannakse väärtegusi toime kõige rohkem alkoholi- ja tubakatoodete tarvitamis osas. Sellele järgnevad pisivargused ja avaliku korra rikkumised.

Alaealistele on mõjutusvahenditest enim määratud hoiatust, ÜKT-d ja spetsialisti juurde vestlusele suunamist. Karistusmeetodid, mis laste puhul toimivad on erinevad. Kõik sõltub isiksusest. Mõnel juhul aitab noomitusest, mõnel juhul toimib rahatrahv või ühiskondlik töö. Väga palju sõltub sellest, kuidas lapse kodused suhtuvad õigusrikkumisse ja sellest sõltub ka see, kas laps jätkab teo toimepanemist või mitte. Paljudel vanematel pole aga aega ja jaksu oma lastega tegeleda ja sealt probleemid alguse saavadki. Koolinoorte seas läbi viidud küsitlusest selgus aga, et enamus neist noortest õigusrikkujatest eelistab politseipoolset trahvi. Põhjenduseks tuuakse välja asjaolu, et sellega saab kiiremini probleemist lahti.

Lõputöös püstitatud uurimisküsimus sai uuringu käigus ka vastuse, et mõjutusvahendite määramisel pole Eestis ühtlustatud süsteemi, palju oleneb kohalike komisjonide eelistustest ja võimalustest. Programmide ja lepituste rakendamine pole tihti võimalik, kuna pole piisavalt vastavate teenuste pakkujaid, samuti on see valdkond alarahastatud. Eriti suur vajakajäämine on õpilaskodude järele, kuhu saaks suunata neid noori, kes vajavad oma kodusest keskkonnast eemaldamist nende kasvatusliku järelevalve ja õppetöö tagamise huvides. Soomes aga on selline toimiv võrgustik olemas.

Lõputöö tulemusel selgus asjaolu, et mõjutusvahendite üle puudub järelevalve. Kuna alaealise ja tema pere üle kontroll puudub peale komisjoni poolt kohaldatud mõjutusvahendit, siis on see soodustav tegur korduvate õigusrikkumiste toimepanemise osas. AK-de tegevuse vastavus seaduses sätestatud kohustuste täitmiseks on sõltuv mitmetest subjektiivsetest ja objektiivsetest kriteeriumitest: alaealise sotsiaalsest taustast, koostöö tasemest perekonna ja teiste oluliste instantsidega ning komisjoni liikmete kompetentsusest määrata alaealisele sobivaim mõjutusvahend. Ettenähtud kohustuste maksimaalset täitmist takistavad komisjonide ühiskondlik ülesehitus, mõjutusvahendite piiratud valik ja komisjonide töö puudulik rahastamine, mistõttu ennetustegevus on nõrk ning kõiki seaduses ettenähtud mõjutusvahendeid ei ole võimalik kasutada. Tegevuse vastavusse viimine püstitatud eesmärkidega eeldab mõningaid õigusloomelisi muudatusi ning antud valdkonna prioriteetsemaks muutmist ka rahaliste vahendite mõttes. Autor pakub olulise arenguvõimalusena välja kaasta pensionäridest spetsialiste, et tõhustada järjepidevat tööd alaealistega, kes on toime pannud pisirikkumisi. Vabatahtlikke võib rakendada ka ÜKT rakendamise puhul.

SUMMARY

This thesis is presented 51 pages, in Estonian language.

Offences committed by minors are currently under the focused attention, therefore the topic is relevant and this motivated the author to choose for the issue about the sanctions applicable to minors. There has not been previously conducted researchs concerning the influence manners of minors and in order to compare these to Republic of Finland.

The aim of the work was to give an overview about the imposed sanctions and possibilities of the imposition of these measures to the minors for committing offences according to Estonian Penal Code (art 218 and 262), Alcohol Act (art 71) and Tobacco Act (47 and 48) in Estonia and also according to Finnish law in Finland.

In this study the research question was established as follows: What is the most efficient sanction to preclude the continued perpetration of the offence and meeting the juvenile committee for the second time?

In order to achieve the aims, the author analyzed the offences committed by minors in Järva county and the sanctions imposed to minors by the juvenile committee and carried out the research. The research was carried out in two parts and there was used qualitative method of data acquisition. While studying there was analyzed the statistics of the offences committed by minors and there has been used questionnaire. In order to receive empirical material of the study, the target group was formed out of two members of the juvenile committee, school students and one female resident in Finland who has committed offences while being a minor. A total number of the target group was 200 person. Out of these potential 200 respondents, 125 answered to the questionnaire. The questionnaire concerned efficiency of the sanctions and recommendations to improve these measures. Afterwards there was conducted a qualitative text analysis.

On the basis of the results of the study the research question was answered and the most efficient sanctions to the minors were ascertained.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alaealiste komisjoni isikkooseisu nimetamine, Ambla Vallavalitsuse käskkiri 26.01.2006 nr 20.2-1/1.

Alaealiste komisjoni moodustamine, Järva maavanema korraldus 03.02.1999.a nr 159, (kehtetu).

Alaealise mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17,264; 2006, 55, 405).

Alaealise mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17, 264; 2006, 55, 405) § 3

Albu valla alaealiste komisjoni moodustamine, Albu Vallavalitsuse korraldus 01.10.2003.a nr 249.

Dünkel,F., Grzywa,J., Horsfield,P., Pruin,I., „ Juvenile Justice Systems in Europe“ (2010), lk 67

Eesti Noorsootöö Keskus, „Alaealiste komisjonide 2010.a. Analüüs“ (2011), lk 3, kättesaadav Eesti Noorsootöö kodulehelt http://www.entk.ee/sites/default/files/2010_%20ulevaade_Ehis.pdf.

Eesti Noorsootöö Keskus, „Alaealiste komisjonide 2001. aasta tegevuse analüüs“, (2002), lk 4-5, kättesaadav Eesti Noorsootöö Keskuse kodulehelt <http://www.entk.ee/sites/default/files/Alaealiste%20komisjonide%20tegevuse%20anal%C3%BC%C3%BCs%202001.pdf>.

Eesti Vabariigi haridusseadus RT I 1992, 12,192; 2009, 35, 232.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 01.01.1993.a- RT 1992, 28, 370...RT I 2010, 41, 240.

Ginter, J., „Alaealiste õigusrikkumised“ (Juura 2000)

Haridus ja Teadusministeerium, „Taustanalüüs kurikalduvuslike noorte kohtlemise poliitikale“ (2011), lk 40; 41

Sootak, J. Looming või aritmeetika. Juridica 1997/1, lk 32.

Kasemets, L. ja Ilves, R., „Uuring alaealiste probleemikäitumisest ja alaealiste komisjonide tegevusest“ (Tallinn: MindPark, 2006)

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine, 09.06.2010, jõustunud 16.06.2010- RT III 2010, 26, 51

Koolmeister, I. jt. Väärteomenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2007

Lapse õiguste konventsioon, 26.09.1991, jõustunud 20.11.1991 – RT II 1996, 16, 56.

Lapse õiguste konventsioon, *ibid*, Art 40.

Rebane, I., „Eesti Jurist“, Tartu Ülikooli Õigusteaduskond (1990), lk46-48).

„Vaateid õiguspoliitikale“, artiklite kogumik, (Avatar Holding OÜ 2008)

Väärteomenetluse seadustik, 22.05.2002, jõustunud 01.09.2002- RT I 2002, 50, 313...RT I 2010, 44, 258

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Ülevaade Järva Maavalitsuse AK-is arutlusel olnud õigusrikkumised 2009-2011

Joonis 2. Ülevaade Järva Maavalitsuse AK-i saadetud alaealiste vanuseline koosseis

Joonis 3. Üldine ülevaade alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste osas 2009-2011

Joonis 4. Alla 14-aastaste alaealiste õigusrikkumised 2009-2011

Joonis 5. 14-18- aastaste alaealiste õigusrikkumised 2009-2011

Joonis 6. Tüdrukute ja poiste poolt toime pandud õigusrikkumised KarS, Tubs, AS ja muude seaduste osas

Tabel 1. Ülevaade Järva Maavalitsuse AK-is kohaldatud mõjutusvahenditest 2009-2011

Tabel 2. Poiste ja tüdrukute poolt toime pandud õigusrikkumiste arvuline koosseis

LISA 1. ANKEETKÜSITLUS JÄRVAMAA KOOLINOORTEGA

Hea vastaja!

Minu nimi on Tuuli Jentson ning õpin Sisekaitseakadeemia Politsei- ja piirivalvekolledži lõpukursusel ning teostan lõputööd teemal „Alaealiste poolt toime pandud avaliku korra rikkumise, pisivarguse, tubakatoodete ja alkoholi tarvitamise rikkumise mõjutamise viisid võrreldes Soome Vabariigiga“. Käesoleva ankeetküsitluse eesmärk on teada saada koolinoorte käest, millist karistust nemad peavad kõige tõhusamaks alaealisena toimepandud väärteo eest.

Küsimustik on anonüümne ning selles sisalduvad andmed ei kuulu avalikustamisele, neid töödeldakse lõputöö uurimuslikus osas.

Oma poolt valitud vastusele tõmmata ring ümber või kirjutada vastus juurde punktiirjoonele. Vastuseid võib olla mitu.

1. Sugu

- a) Naine
- b) Mees

2. Vanus

- a) Alla 14-aastane
- b) 14
- c) 15
- d) 16
- e) 17

3. Kas Sa oled kunagi toime pannud süüteo, mille eest võeti sind vastutusele?

- a) Jah, ühel korral

b) Jah, mitmel korral

c) Ei

4. Kui vastasid jah, siis millise õigusrikkumisega/õigusrikkumistega oli tegemist?

a) Alkoholi tarvitamine alaealisena

b) Tubakatoodete tarvitamine/omamine alaealisena

c) Avaliku korra rikkumine (õõrahu häirimine, teiste solvamine)

d) Vargus

e)

5. Kes määras Sulle teo toimepanemise eest karistuse/mõjutusvahendi?

a) Politsei

b) Alaealise

c) Kohus

6. Kui vana Sa teo toimepanemise hetkel olid?

a) Noorem kui 14.a

b) Vanem kui 14.a

7. Milline karistus Sulle selle teo eest määrati?

.....
.....

8. Kas määratud karistus/mõjutusvahend mõjutas Sind seadusekuulekalt käituma?

a) Jah

b) Ei

9. Kui oled toime pannud mõne õigusrikkumise, siis kas eelistad, et

a) politsei tegeleb Sinuga

b) alaealiste komisjon arutab teo toimepanemist ning määrab mõjutusvahendi

Põhjenda oma valikut paari lausega

.....
.....
.....

10. Millised on Sinu arvates alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid?

- a) Hoiatus
- b) Rahatrahv
- c) Vangistus
- d) Üldkasulik töö
- e) Vestlusele suunamine psühholoogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde
- f) Kohustus käia koolis
- g) Lepitus
- h) Erikooli suunamine
- i)

11. Milline karistus/mõjutusvahend loetelust on Sinu arvates kõige tõhusam õigusrikkumiste eest nt alaealisena alkoholi tarvitamine; alaealisena tubakatoote tarvitamine/omamine; avaliku korra rikkumine; vargus? (Koostage pingerida kus nr 1 on kõige tõhusam)

- a) ... politsei poolt tehtud hoiatus
- b) ... politsei poolt määratud rahatrahv
- c) ... alaealiste komisjoni poolt tehtud hoiatus
- d) ... alaealiste komisjoni määratud üldkasulik töö
- e) ... alaealiste komisjoni poolt psühholoogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde vestlusele suunamine
- f) ... koolikorralduslikud mõjutusvahendid
- g) ... lepitamine
- h) ... kohustus elada kindlas elukohas või asenduskodus
- i) ... käendus
- j) ... noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine
- k) ... kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine

Põhjenda oma vastust paari lausega

.....

LISA 2. KÜSITLUS SOOMES ELAVA KEITI LINDSALUGA

1. Kui vanalt Sa Soome elama asusid?

Kolisin Soome elama 2005. aastal, nüüd olen elanud siin 7 aastat.

2. Kui vana Sa olid pannes toime õigusrikkumise ja kui vana oled Sa praegu?

Õigusrikkumuse ajal olin 15 – 16 aastane, sellel aastal saan 20 aastaseks.

3. Mis olid need põhjused, mis panid Sind käituma seadusevastaselt?

Seadusvastasel käitusin ehk sellepärast, et olin puberteediealine. Arvan ise, et asja mõjutas ka see, et enne Soome kolimist elasin koos vanaisaga kahekesi. Vanaisa oli vana, pidin suurema osa ajast ikka ise hakkama saama - koolis käimise ja kõige muuga. Kui ema juurde Soome kolisin, olid tal seal omad reeglid ja see ajas selles vanuses närvi. Varem sai ikka olla ise endale täiskasvanu. Kindlasti sõbrad mõjutasid ka, üksi ikka koolist puududa ei tahtnud, sest siis oleks igav hakanud.

4. Mis olid need konkreetsed teod, mille eest võeti Sind vastutusele?

Teod mille, eest mind vastutusele võeti oli see, et ei käinud koolis. Nädalavahetustel jäin joomisega vahele. Ja kindlasti ka ema mure, et kodus ei olnud öösel ega päeval.

5. Kes tegeles Sinu kui väärteo toimepannud alaealisega? Kirjelda seda protsessi.

Minuga tegelesid kõigepealt kooli abi isik, kellega alati rääkisime, miks mulle ei meeldi koolis ja kodus olla. Kooli abiisikult läks info sotsiaaltöötajale, kelle juures käisime emaga koos. Kuna lõpuks ema mure oli nii suur, tehti kokkulepe, et kolin *Kouluharju*. *Kouluharju* on põhimõtteliselt asendava hoolduse osakond (asenduskode). *Kouluharjus* oli oma korda töötajad, kes on õppinud tegelema selliste lastega nagu näiteks mina. Seal oli täpsed reeglid, mida pidi järgima.

6. Milline oli see karistus/mõjutusvahend, mis Sulle määrati ja kes selle määras? Kirjelda seda olukorda.

Karistus oli *Kouluharju* kolimine. Sotsiaaltöötajad otsustasid, et pean sinna kolima. Kui ema või isa oleks asja vastu olnud, oleks asi käinud kohtu kaudu. *Kouluharju* kolisin suve alguses, ja elasin seal umbes poolteist aastat.

7. Kuidas mõjutas Sind see karistus/mõjutusvahend?

Algus oli raske. Ümber ringi oli võõrad inimesed ja pidid elama koos noortega, keda ei tundnud. Nutsin alguses mitu päeva. Närvi ajas see, et ei saanud sõpradega koos olla. *Kouluharjust* määrati reeglid, mida oma päris kodus pidin järgima (nädalavahetustel sain koju puhkama). Kuna alguses ei tahtnud asjast aru saada, pidin tulema koheselt tagasi asenduskodusse. Peale poolt aastat hakkasin juba korralikult käituma ja sellega kaasnes ka see, et sain rohkem nädalavahetus puhkust ja vabadust. Kuna peale poolteteist aastat olin juba 17. aastane ja korralikult käituma õppinud, kolisin sealt oma korterisse.

8. Milliseid karistusi või mõjutusvahendeid oleks olnud veel võimalik Sinu puhul kasutada ja miks otsustati just sedasi?

Ennem *Kouluharju* kolimist anti mulle mitu võimalust oma käitumist parandada. Sellepärast käisime emaga koos sotsiaaltöötaja juures, et ema räägib kuidas olen vahepeal käitunud. Kuna ma ei osanud ja ei tahtnud ennast muuta, siis ainuke võimalus oli kolida sellisesse osakonda. Soomes sellised osakondasid on palju. Osakondadesse määratakse sellejärgi, mida oled teinud. Näiteks meie osakonnas olid lapsed, kes ei saanud koolis hakkama või ei käinud seal.

9. Milline oli Sinu elu pärast karistuse/mõjutusvahendi määramist?

Peale *Kouluharjust* ära kolimist käis alguses minu juures 3 kuni 4 korda nädalas *Kouluharju* abiisik, kes aitas nii öelda jalad alla saada. Kontrollis, et käin korralikult koolis ja saan ilusti hakkama kõigega, mida oma kodus tegema pean. Siis hakkasid kontrollimiskäigud vähenema, kuni sain ilusti kõigega hakkama. Nüüd käin sotsiaaltöötaja juures korra aastas. Me räägime alati kuidas läheb ja kuidas koolis läheb ning kui mul on mingeid probleeme siis nendest saab alati seal rääkida. Kutsume seda järelhoolduseks. Nüüd käin korralikult koolis ja tööl, saan ilusti hakkama.

LISA 3. KÜSITLUS ALAEALISTE KOMISJONI ESIMEES M. METSLAGA

1. Millised on need õigusrikkumised, mille pärast Järvamaa noored satuvad komisjoni?

Vargused, alkoholi tarbimine, tubakatoodete tarbimine, vägivald, koolikohustuse mittetäitmine, lubadeta mootorsõiduki juhtimine, loata võõral territooriumil viibimine

2. Kuidas noored ise põhjendavad oma toime pandud rikkumist?

Sõbrad kutsusid kaasa, teised käskisid teha, oli põnev, ajas vihale, alkoholi tarbida on normaalne, kõik teevad nii, ei viitsi koolis käia, õpetajad on nõmedad, tahan saada ka neid asju, mis teistel on; nad ei tea, et sooritasid kuriteo,

3. Kuidas suhtuvad lapsevanemad komisjoni? Kas õigustavad ja kaitsevad last või aitavad kaasa komisjoni tööle?

Enamus lapsevanemaid on komisjoni liikmete suhtes lugupidavad ja austavad komisjoni otsust. On üksikuid lapsevanemaid, kes õigustavad ja kaitsevad last ning on komisjoni suhtes negatiivselt meelestatud.

4. Kui palju pöörab komisjon tähelepanu lapse perekonnale (vanematele, kodusele korrale jne)?

Komisjon pöörab lapse perekonnale väga suurt tähelepanu, sest see on lapse igapäevane kasvukeskkond ja on põhiline lapse mõjutaja.

5. Palju on selliseid noori, kes astuvad komisjoni ette mitmendat korda?

Ei oska praegu täpset arvu öelda, aga selliseid lapsi on, õnneks mitte enamus.

6. Mille järgi valitakse sobiv mõjutusvahend?

Mõjutusvahend valitakse toimepandud kuriteo raskusastme järgi ja arvestades lapse tausta (n: kas täidab koolikohustust, käib huviringides, milline laps kaaslasena on, milline on pere olukord) ja ka seda, kas laps on varem komisjonis käinud.

7. Mis saab peale mõjutusvahendi rakendamist edasi? Kas selle pere ja alaealise käekäiku jälgitakse või lõpeb asi mõjutusvahendi määramisega?

Kui laps suunatakse spetsialisti nõustamisele, siis soovime tagasisidet, kas laps ka nõustamisele läks, mõjutusvahendite täitmist jälgib ka alaealiste komisjoni sekretär, kui laps ei ole mõjutusvahendeid täitnud, siis kutsume lapse komisjoni tagasi aru andma.

8. Millist mõjutusvahendit kohaldatakse alaealise suitsetaja, tubakatoote tarvitaja, avaliku korra rikkumise ja varguse puhul?

Suitsetajate puhul oleme kohaldanud ÜKT-d, laseme näiteks kirjutada essee teemal „Millist kasu saan ma suitsetamisest“, samuti suuname suitsetajad haiglasse suitsetamisest loobujate nõustamise kabinetti.

Varguste puhul oleme samuti kasutanud ÜKT-d ja lasknud kirjutada essee teemal „Minu vara ja teiste vara“, lisaks ka psühholoogi vestlust või psühhiaatri konsultatsiooni

Avaliku korra rikkujad võivad olla mitmete erinevate probleemidega (alkoholi tarbijad, suitsetajad)

9. Milline oleks Teie arvates kõige tõhusam mõjutusvahend? Miks?

Erinevate probleemide ja erinevate isiksuste puhul on mõjusad erinevad mõjutusvahendid, alati tuleb lähtuda konkreetsest lapsest ja tema probleemist.

10. Kas Teie pooldate rohkem alaealise saatmist komisjoni või politsei poolset trahvi?

Oleneb probleemist ja sellest, kuidas probleemi kodus käsitletakse. Mõnel juhul on abi trahvist, mõnel puhul aga komisjoni saatmisest. Jällegi tuleks vaadelda iga juhtumit individuaalselt, ma ei saa siin üldistada.

11. Kui tõhusad on Teie arvates mõjutusvahendid?

Kui perekond teeb komisjoniga koostööd, siis üldjuhul mõjutusvahendid toimivad.

12. Millised mõjutusvahendeid võiks veel olla, et juhtida õigusrikkumist toime pannud alaealist seadusekuulekale teele?

Kahjuks saame väga vähe rakendada selliseid mõjutusvahendeid, mida on seadusega küll võimalik kasutada, aga praktikas need hästi ei toimi. - nagu käendusele määramine, kuna kohalikel omavalitsustel pole vastava väljaõppega inimesi ja puuduvad ka finantsid, siis selle mõjutusvahendi kasutamine peaaegu puudub; sotsiaalprogrammidesse suunamine – programmid maakonnas puuduvad või on neid lihtsalt imevähe; statsionaarsele rehabilitatsiooniteenusele suunamine – riigil ainult 1 selline asutus, järjekorrad ülipikad. Kui need mõjutusvahendid oleksid kättesaadavamad, siis oleks tulemused ilmselt veelgi paremad ja lisaks poleks midagi väga vajagi. Või kui komisjonil

oleks võimalusi ka lapsevanemate mõjutamiseks. Praegu need võimalused suuresti puuduvad, me saame ainult lapsevanemaid veenda ja paluda, et nad hoolitseksid rohkem oma laste hea käekäigu eest.

LISA 4. KÜSITLUS ALAEALISTE KOMISJONI SEKRETÄR M. TOHVIGA

1. Millised on need õigusrikkumised, mille pärast Järvamaa noored satuvad komisjoni?

Enamjaolt alaealiste poolt sooritatud väärteod ning kuriteod. Väärtegudest on viimaste aastatega kasvanud varguste (pisivarguste) hulk. Kuritegudest on enamjaolt vargus väärtusliku asja suhtes, kuid alaealised on sattunud alaealiste komisjoni ka löömise ning peksmise tõttu.

Väga suur osakaal on ka alkohoolsete jookide ning tubakatoodete tarvitamisel (u. 40%).

2. Kuidas noored ise põhjendavad oma toime pandud rikkumist?

Paljud, ei oskagi oma tegu põhjendada. Kui tegemist on keelatud ainete (alkohol ja tubakas) tarvitamisega, siis enamjaolt vastatakse, et see oli esimene kord proovida näiteks suitsu. Alkoholi tarvitati kellegi sünnipäeval, ning peale seda juhtumit pole rohkem keelatud aineid tarvitatud.

Kui tegu on olnud löömisega, siis on olnud erinevaid põhjendusi- ohver noris ise tüli, ohver ajas närvi, või mindi sõbrale appi.

Asjade varguse puhul on põhjenduseks olnud, et on tahetud ka sellist asja endale. Mõnikord ka põhjendatakse sellega, et leiti näiteks telefon ning jäeti enda kätte.

3. Kuidas suhtuvad lapsevanemad komisjoni? Kas õigustavad ja kaitsevad last või aitavad kaasa komisjoni tööle?

On erinevaid suhtumisi- mõned lapsevanemad on komisjoni liikmete peale kurjad, kuna nende jaoks on juhtum juba lõppenud. Osad lapsevanemad on väga kaitsvad ning ei soovi komisjoniga koostööd teha ning selgitusi anda. Ka õigustavad lapse käitumist, mis võib mõnikord lapsele valesid järeldusi anda.

Kui lapsevanem on oma lapse probleemist teadlik (näiteks pidev suitsetamine ning alkoholi tarvitamine) ning omal jõul lapsevanem ei ole suutnud seda lahendada, siis teeb lapsevanem väga hea meelega komisjoniga koostööd.

4. Kui palju pöörab komisjon tähelepanu lapse perekonnale (vanematele, kodusele korrale jne)?

Komisjon pöörab lapse perekonnale väga palju tähelepanu. Kui kohaliku omavalitsuse või kooli iseloomustusest selgub, et pere toetus, järelevalve ning mõjutuse meetmed on nõrgad, püüab komisjon arvestada mõjutusvahendi määramisel ka seda, et pere oleks kaasatud (näiteks psühholoogi vestlus).

5. Palju on selliseid noori, kes astuvad komisjoni ette mitmendat korda?

u. 30% kõikidest alaealistest, kes komisjonis käivad.

6. Mille järgi valitakse sobiv mõjutusvahend?

Mõjutusvahendi määramisel arvestab komisjon, kas ja kuidas on laps enda teost õppinud, kas ta on teinud õigeid järeldusi ning tema käitumine on paranenud peale õigusrikkumise sooritamist. Arvestatakse ka seda, milline on alaealise koolikohustuse täitmine ning kas on mingeid tervislikke või vaimseid eripärasid.

Mõjutusvahendi kohaldamisel arvestatakse ka seda, milliseid võimalusi on mõjutusvahendit täita (kas on olemas psühholoog, üldkasuliku töö täitmise võimalus jne).

7. Mis saab peale mõjutusvahendi rakendamist edasi? Kas selle pere ja alaealise käekäiku jälgitakse või lõppeb asi mõjutusvahendi määramisega?

Mõjutusvahendi täitmise kohta soovib alaealiste komisjon saada tagasisidet- kas on täidetud. Arvestatakse ka seda, kuidas alaealine mõjutusvahendit täitis. Kui alaealine ei täida talle pandud mõjutusvahendeid, siis kutsub alaealiste komisjon alaealise ja tema seadusliku esindaja tagasi ning määratakse uus mõjutusvahend.

Kui alaealise ja tema pere kohta ilmnevad komisjonis sellised probleemid, mis vajavad edasist jälgimist, siis pöörduv alaealiste komisjon kohaliku omavalitsuse lastekaitsepetsialisti või sotsiaaltöötaja poole, kellel on võimalus perega tegeleda.

8. Millist mõjutusvahendit kohaldatakse alaealise suitsetaja, tubakatoote tarvitaja, avaliku korra rikkumise ja varguse puhul?

Suitsetamine ja tubakatoodete tarvitamine- hoiatus; suitsetamisest loobumise kabinetti suunamine, vestlus psühholoogi juures, üldkasulik töö (näiteks essee kirjutamine alkoholi või tubakatoodete teemal).

Avaliku korra rikkumine- psühholoogi või psühhiaatri juurde suunamine, üldkasulik töö.

Vargus- üldkasulik töö, psühholoogi vestlus, hoiatus, üldkasulik töö, käendus, erikooli suunamine.

9. Milline oleks Teie arvates kõige tõhusam mõjutusvahend? Miks?

Oleneb, millise õigusrikkumise on alaealine sooritanud ning kas see on korduv.

Ma arvan, et spetsialistiga vestlus ning üldkasulik töö.

10. Kas Teie pooldate rohkem alaealise saatmist komisjoni või politsei poolset trahvi?

Kui alaealine on sama õigusrikkumist sooritanud mitmeid kordi ning omavalitsuse ja kooli iseloomust selgub, et alaealisega on ka muid probleeme, siis on tõhus alaealiste komisjoni suunamine.

Samas on ka politsei poolne trahv mõnele lapsele piisav mõjutusvahend- trahvi peab tasuma lapsevanem ning see võib panna lapsevanemat oma lapsega nendel teemadel vestlema.

Ma leian, et see oleneb õigusrikkumise raskusastmest ning alaealise käitumisest muudes olukordades.

11. Kui tõhusad on Teie arvates mõjutusvahendid?

Arvan, et mõjutusvahendite valik on väike ning need ei ole enam nii tõhusad. Samuti võib ilmneda, et mõjutusvahendit ei ole võimalik meie maakonnas täita.

12. Millised mõjutusvahendeid võiks veel olla, et juhtida õigusrikkumist toime pannud alaealist seadusekuulekale teele?

Arvan, et mõjutada tuleks ka lapsevanemaid, seetõttu peaksid mõjutusvahendid olema ka lapsevanemale täitmiseks. Mõnikord jääbki alaealise seadusekuulekale teele seadmine lapsevanema taha, ning sellisel juhul ei saa alaealiste komisjon väga palju muuta.